

АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ ОПІУМНОЇ ВІЙНИ (1839–1842)

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних науковців, спираючись на опубліковані джерела, автор відстоює думку про те, що в період першої опіумної війни офіційний Вашингтон намагався дотримуватися політики нейтралітету, відстороняючись від політики Великої Британії та від контрабандної торгівлі опіумом. Білий дім всіма силами намагався довести Пекіну дружність власних намірів, пояснюючи свої дії лише бажанням захистити від можливих військових небезпек американських громадян. В той же час, на хвилі успіхів англійців, адміністрації президента Джона Тайлера вдалося нав'язати Китаю Вансяський договір, який гарантував США такі самі привілеї, які отримала від Цинської імперії Велика Британія.

Ключові слова: США, К. Кушинг, Кантон, Вансяський договір.

Важливість міжнародних процесів, які відбуваються в Східній Азії на сучасному етапі в процесі розвитку глобальних відносин, обумовлює актуальність дослідження історії політики великих держав в даному регіоні. Останнім часом для дослідника відкрилися нові джерела, які дозволяють більш докладно висвітлити різні аспекти обраної проблематики, зокрема і китайську політику США в 40-х XIX ст. Саме вивченню цього аспекту і присвячена дана стаття.

Внаслідок збільшення масштабів контрабанди опіуму соціальна та демографічна ситуація в Цинській імперії в 30-х рр. XIX ст. стала катастрофічною. Це призвело до зростання ненависті до іноземців та стихійних бунтів проти їх присутності. Вже в грудні 1838 р. в Кантоні розпочалася стихійна боротьба проти опіумної торгівлі. Місцеві мешканці громили склади англійської, французької та американської факторій та жорстоко розправлялися з їх господарями. На знак протесту купці приспустили прапори своїх країн та зажадали суворої кари для винуватців¹.

На початку 1839 р. для боротьби з наркоторгівлею в Кантон був направлений імператорський ревізор Лін Цзесюй, який 10 березня 1839 р. віддав наказ вилучати опіум, який контрабандним шляхом потрапив до країни.

22 березня всі вулиці в місті, окрім головної, були перекриті. Іноземці були закриті у власних резиденціях, а джонки перекрили вхід для їх кораблів на річку Вампоа, яка протікала біля Кантону. 25 березня Лін заявив, що всі спірні питання відтепер вирішуватимуться з консулами західних країн.

28 березня китайський чиновник звернувся до іноземних консулів Сноу (США), Ван Базеля (Голландія), Ван Лоффельта (Франція) з наказом підготувати «повний звіт про кількість опіуму в розпорядженні торговців своїх країн»². Проте американський уповноважений Сноу відмовився виконувати ці вимоги заявивши, що не має відповідних повноважень і буде діяти тільки після затвердження його дій Вашингтоном³.

Американці були змушені погодитися з умовами Ліня. Проте вони явно були роздратовані його діяльністю, оскільки понесли значні збитки. Так, найбільша американська фірма «Рассел і компанія» втратила 1540 ящиків наркотичного зілля⁴.

Не бажаючи миритися з діями китайської влади, президент компанії Роберт Форбс, а також сім інших представників родини Расселів підписали петицію в Конгрес США, в якій закликали зробити все для захисту життя та власності американських громадян в Китаї. Пізніше, в січні 1840 р., він повторив свій заклик до законодавчого органу Сполучених Штатів. У квітні 1840 р. Расселів підтримали неогоціанти Бостона та Салему, які також мали комерційні інтереси в Китаї. Вони запропонували направити до Цинської імперії кілька кораблів військово-морського флоту.

Слід відзначити, що вже 9 січня 1840 р. Конгрес розглянув перші петиції американських торговців в Китаї і задовольнив їх⁵. Під тиском комерційних кіл Вашингтон, який особливо не хотів втручатися в конфлікт між китайцями та англійцями, врешті-решт, погодився направити в китайські моря ескадру під керівництвом комодора Лоренса Керні (1789–1868)⁶.

До берегів Цинської імперії було направлено 42-гарматний фрегат «Констелейшен» та шлюп «Бостон», які 22 березня 1842 р. досягли Макао. Їх завданням було забезпечення захисту майна та життя американських громадян на всьому узбережжі Китаю.

Крім того, окремо Керні було наказано «попереджати та наказувати випадки торгівлі опіумом американцями та авантюристами, які прикриваються прапором США»⁷.

Слід відзначити, що для такого рішення були певні підстави. Річ у тім, що контрабандисти опіуму, враховуючи те, що США зайняли нейтральну позицію у війні між Англією та Китаєм, часто вивішували американський прапор на своїх суднах, тим самим підриваючи престиж країни. Крім того, їх дії провокували конфлікти з маньчжурською владою.

Слід зазначити – Керні вважав боротьбу проти тих, хто своїми незаконними діями паплюжив честь американського прапора справою честі. У березні 1842 р., перебуваючи в Макао, він надіслав листа в американське консульство, в якому зазначив, що йому стало відомо, що деякі американські судна займаються контрабандою опіуму. «У зв'язку з цим я прошу довести до китайської влади, що уряд Сполучених Штатів не санкціонує контрабанди під американським прапором всупереч законам Китаю»⁸, – писав комодор.

Майже одразу після прибуття до Макао Керні направився в Кантон, де в умовах англійсько-китайського конфлікту існував ризик, що він зачіпатиме інтереси американських громадян. Проте комодор не мав наміру порушувати суверенітет Китаю, виступаючи на боці однієї зі сторін. Він підкреслював мирний та гуманітарний характер своєї місії. Зокрема, 27 квітня 1842 р. він надіслав листа губернатору Гуанчжоу, в якому повідомляв про цілі свого візиту, серед яких він виділив такі: «захист життя та власності своїх співвітчизників, боротьба проти піратів в навколишніх водах та на Вампоа, підтримка громадян, які зазнали корабельної аварії біля китайських берегів, а також запобігання торгівлі опіумом»⁹.

Разом з тим, він відзначив, що війна таки зачіпає інтереси громадян США, і навів кілька прикладів, коли американські комерсанти зазнали побоїв з боку китайських солдат або були затримані ними. За інформацією Керні, не обійшлося і без трагічних випадків, в результаті яких кілька його співвітчизників загинули.

У зв'язку з цим комодор вимагав від губернатора докладного розслідування кожного з випадків та покарання винуватців. «Ми просимо його світлість, зробити все для того, щоб знайти та покарати винних, а також забезпечити ремонт пошкодженої власності громадян США»¹⁰, – вимагав він.

Крім того, Керні всіма силами намагався захистити престиж США в питанні торгівлі опіумом. Він залишався біля берегів Китаю близько року і увесь цей час його судно активно патрулювали узбережжя в пошуках контрабандистів, які прикривалися американським прапором. Йому навіть вдалося захопити та конфіскувати торговельне судно «Аріель», хазяїн якого здійснював незаконну торгівлю опіумом, прикриваючись американським нейтралітетом. Комодор наказав купцю залишити судно разом із вантажем в Макао.

Окремо слід розглянути такий важливий аспект американсько-китайських відносин, як підготовка та підписання договору між США та Цинською імперією після завершення першої «опіумної» війни.

Керівником місії був призначений відомий політичний діяч Калєб Кушинг (1800–1879). Американська делегація прибула в Макао 24 лютого 1844 р. Згідно з інструкцією президента, Кушинг одразу ж попередив про свій приїзд місцевого китайського губернатора Цзиня. Дипломат заявив, що «має необхідність пробути кілька тижнів в Макао, перш ніж продовжить свою подорож рікою Пий-хо».

Саме в Макао почалися перші переговори, поки що з представниками місцевої влади. Проте губернатор їх явно затягував, заявляючи, що має попередити імператора про їх початок та наполягаючи на тому, що вже існуюча торговельна система і без міждержавної угоди передбачає надання американським комерсантам всіх можливих привілеїв. Переговори між Кушингом та місцевою китайською владою тривали майже три тижні. Врешті-решт, американському посланцеві набридло очікування і він вирішив переїхати в Пекін, щоб продовжувати переговори вже з китайським урядом. Це викликало протести з боку губернатора Цзина. Він покликався на розпорядження імператора, який наказував американцям залишатися в Макао та називав їх можливий похід до Пекіну «нецивілізованим актом».

Ще через кілька днів Кушинг вирішив налякати Цзиня, повідомивши йому, що уряд Сполучених Штатів вирішив посилити свою тихоокеанську ескадру і фрегати «Сент-Луїс» та «Перрі» вже проходять мис Доброї Надії і скоро прибудуть в китайські води.

У відповідь Цзинь заявив, що 4 травня спеціальний імперський уповноважений Куїнг, який мав вести переговори, вже покинув Пекін і його прибуття очікується 5-го червня.

Проте, імперський уповноважений прибув тільки 17 червня та оселився в храмі за межами Макао, в селищі Ванся. Наступні кілька днів були присвячені проведенню взаємних церемоніальних візитів. 18 червня Кушинг направив на ім'я Куїнга листа, в якому були викладені всі попередні умови договору. Зокрема, американський уповноважений писав: «Сер, я маю честь представити Вашій Високоповажності пункти пропонованого договору, які охоплюють всі питання, за винятком двох або трьох, які я хотів би обговорити з Вами особисто»¹¹.

Серед цих статей, можна виділити такі:

- встановлення миру між Сполученими Штатами та Китаєм на основі «сердечної дружби»;
- відмова США від територіальних захватів на території Китаю;
- розвиток та поглиблення комерційних відносин між країнами. Кушинг відзначав, що всі порти Сполучених Штатів відкриті для зовнішньої торгівлі і на імпорту не накладається жодного мита. Проте уряд США розуміє бажання імператора обмежити зовнішню торгівлю п'ятьма портами і погоджується прийняти дану умову;
- зазначення різниці між умовами, які пропонували американці, та пунктами Нанкінського договору, укладеного з Великою Британією. Зокрема, ще раз підкреслювалося, що США не мають жодних територіальних претензій до Китаю, в той час як англійці анексували острів Гонконг;

– договір, який передбачається укласти між сторонами містить почесні умови як для США, так і для Китаю¹².

Наступного дня Куїнг надіслав Кушингу відповідь, в якій висловив в цілому задоволення пунктами договору, наполягаючи, що спірні пункти обговорюватимуться при особистій зустрічі.

Заочний обмін поглядами на розвиток американсько-китайських відносин тривав. Так, 22 червня 1844 р. Кушинг надіслав Куїнгу нового листа, в якому порушив проблему ввізного мита. Він писав: «Сер, я відчуваю себе зобов'язаним щиро заявити Вашій Високоповажності, що тарифи, які нещодавно були встановлені під час переговорів з Англією, здебільшого помірні та розумні. Тому в питанні тарифів в цілому я не роблю жодних заперечень»¹³.

В той же час Кушинг наполягав, що необхідно переглянути тарифи на товари, які надходять у Китай переважно із Сполучених Штатів. Американський посланець хотів обговорити цей пункт детальніше в особистих переговорах з Кушингом.

Нарешті, 3 липня, досить швидко, оскільки Кушинг мав підготовлену резолюцію договору, угода була підписана. Крім того, сторонами був обговорений інцидент в Кантоні. Куїнг був змушений погодитися з рішенням консульського суду та визнати американців безвинними. Проте сторони погодилися, що американській стороні необхідно надати грошове відшкодування родинам загиблих. Власне, ця справа була дуже важлива для Кушинга з політичної точки зору. Вона на практиці показувала принцип екстериторіальності, який був включений в підписаний ним договір окремим пунктом. Також даний інцидент дав американському послу змогу вимагати від китайської сторони гарантій для безпеки громадян США.

Слід зазначити, що підписання Вансяського договору, який гарантував громадянам США більшу кількість привілеїв ніж іншим іноземцям, на думку деяких західних науковців, було свідченням того, що в Китаї американці сприймалися як дружня нація, яка не заплямувала себе в ганебній торгівлі опіумом. Подібні ідеї висловлює, зокрема, В. Спір у своїй фундаментальній праці «Найстаріша та найновіша імперії: Китай і Сполучені Штати»¹⁴.

Таким чином, аналіз подій, пов'язаних із діяльністю американських уповноважених в Китаї в період першої опіумної війни показав, що офіційний Вашингтон намагався дотримуватися політики нейтралітету, відстороняючись від політики Великої Британії та контрабандної торгівлі опіумом. Білий дім всіма силами намагався довести Пекіну дружність власних намірів, пояснюючи свої дії бажанням захистити американських громадян від можливих небезпек, пов'язаних із війною. В той же час, на хвилі успіхів англійців, адміністрації Джона Тайлера вдалося нав'язати Китаю Вансяський договір, який надавав США ті ж самі права, які отримала Велика Британія, двома роками раніше. Подальший розвиток американсько-китайських відносин буде розглянутий в наступних статтях.

¹ Dennet T. *Americans in Eastern Asia*. – N. Y.: The Macmillan company, 1922. – P. 115.

² *Crisis the opium traffic: being an account of the proceedings of tub Chinese government*. – Canton: Printed at the office the Chinese repository, 1839. – P. 645.

³ Dennet T. *Americans in Eastern Asia*. – N. Y.: The Macmillan company, 1922. – P. 96 – 115.

⁴ Downs J. *The Golden Ghetto. The American Commercial Community at Canton and the Shaping of American China Policy, 1784–1844*. – Hong Kong: University Press, 2006. – P. 286.

⁵ Dennet T. *Americans in Eastern Asia*. – N. Y.: The Macmillan company, 1922. – P. 124.

⁶ Roberts P. *Bridging the Sino-American Divide American Studies with Chinese Characteristics*. – Cambridge scholars publishing, 2007. – P. 346.

⁷ Там само.

⁸ Public documents printed by order the Senate of United States, first session of the twenty-ninth congress. In nine volumes. – W.: Gov. printing office, 1845. – P. 139.

⁹ Там само. – P. 140.

¹⁰ Там само.

¹¹ The Chinese repository. Vol. XIV. From January to December, 1845. – Canton: Printed for the proprietors, 1845. – P. 413.

¹² Там само. – P. 414.

¹³ Там само. – P. 417.

¹⁴ Speer W. The oldest and the newest Empire: China and the United States. – Harford: Scranto & Co, 1870. – P. 421.

На основе анализа работ отечественных и зарубежных учёных, опираясь на опубликованные источники, автор отстаивает мысль о том, что в период первой опиумной войны официальный Вашингтон стремился придерживаться политики нейтралитета, дистанцируясь от политики Великобритании и от контрабандной торговли опиумом. Белый дом всеми силами пытался доказать Пекину дружелюбность своих намерений, объясняя свои действия лишь желанием защитить от возможных военных опасностей американских граждан. В тоже время, на волне успехов англичан, администрации президента Джона Тайлера удалось навязать Китаю Вансяский договор, гарантировавший США такие же привилегии, которые получила в Циньской империи Великобритания.

Ключевые слова: США, Китай, К. Кушинг, Кантон, Вансяский договор.

Based on the analysis of the works of domestic and foreign scientists, relying on published sources, the author defends the idea that during the First Opium War the official Washington sought to adhere to the policy of neutrality, keeping away from the UK policy and from smuggling opium. The White House tried its best to prove Beijing the friendliness of its intentions, explaining their actions solely by the desire to protect American citizens against the possible military threats. At the same time, in the wake of the British success, President John Tyler administration managed to impose on China the Treaty of Wanghia, which ensured the United States the same privileges that the UK obtained in the Tsin Empire.

Keywords: USA, China, C. Cushing, Canton, Treaty of Wanghia.